Trasek

Vastauksia lakivaliokunnalle 20.10.2022

HE 189/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi
Vastauksia kuulemistilaisuudessa nousseisiin kysymyksiin

Kiitämme uudelleen tilaisuudesta jatkaa kuulemistilaisuudessa alkanutta keskustelua. Yritämme tässä vastata esitettyihin kysymyksiin.

Kuulemisessa esitettiin ajatus, että transihmisten oikeuksia ei tulisi HE:ssä esitetyllä tavalla edistää, koska joku voi yrittää käyttää lakia väärin perustein. Miten tällainen ajatus - että joidenkin ihmisten tai ihmisryhmien oikeuksia ei voitaisi edistää, koska joku jossain voi toimia väärin - istuu yleisemmin ihmisoikeusperustaiseen ajatteluun ja lainsäädäntöön? Millaisia vaikutuksia sillä voisi olla, jos tämäntyyppistä ajattelua ryhdyttäisiin soveltamaan laajemmin?

Normaaliin lainsäädäntötyöhön kuuluu varautuminen siihen, että lakia väärinkäytetään, ja lainsäätäjän yhtenä tehtävänä on arvioida, millaiset väärinkäytökset ovat niin vakavia, että niihin on otettava kantaa jo lain tasolla ja millaiset niin lieviä, että niitä voidaan ehkäistä jo olemassa olevilla säädöksillä, lain tulkinnalla, alemmantasoisilla viranomaisohjeilla tai jopa vain sillä, että väärinkäyttö on työläämpää kuin siitä saatava hyöty. Samoin lakia säädettäessä on arvioitava, kuinka suuri väärinkäytösten riski on ja kuinka paljon riskin ehkäisemisellä mahdollisesti on haitallisia vaikutuksia.

Lakiesityksessä on itsessään jo varauduttu muutamiin tilanteisiin, joissa ongelmia voi tulla; nämä liittyvät ennen kaikkea vankeinhoitoon, raskauteen ja synnytykseen. Myös muualla lainsäädännössä on jo aiemmin tehty esimerkiksi seksuaalirikosten määrittelyyn sellaisia muutoksia, jotka riittävät vastaamaan näitä kysymyksiä koskeviin valiokuntakuulemisessa esitettyihin huoliin. Muutamia muita esiin nostettuja väärinkäytöksiä, kuten asevelvollisuuden tai sukupuolikiintiöiden välttelyä, ehkäisee jo se, että oikeudellisen sukupuolen vaihtaminen toiseksi on henkilölle itselleen melko työläs prosessi, joka tuo mukanaan kustannuksia ja sellaista hallinnollista vaivaa, joka ei liity viranomaisten kanssa asiointiin. Myös eläminen väärään sukupuoleen kirjattuna on vaikeaa ja usein itsessään mielenterveydelle vahingollista – juuri siksihän tämä lakiesitys pohjimmiltaan on olemassa.

On myös syytä huomata, että tällaiset väärinkäytöksiä koskevat huolet ja niihin liittyvä asenteellisuus, jota mm. naisten ja seksuaalivähemmistöjen etujärjestöinä esiintyvät transvihamieliset uudet toimijat ovat viime vuosina ajaneet, ovat lisänneet lähinnä sentyyppistä naisten ahdistelua, jossa cissukupuolisen mutta ulkoiselta olemukseltaan ei-stereotyyppisen naisen oikeus WC- ja pukuhuonetilojen käyttöön kyseenalaistetaan. Tähän ratkaisuna ei voi olla, että transnaisten oikeutta sukupuolenkorjaukseen rajoitetaan ja samalla velvoitetaan cisnaiset pitämään henkilökortti jatkuvasti mukanaan.

Ihmisoikeusliitto totesi että sukupuoli on yksinomaan kokemukseen perustuva ja ihmisen itsensä tiedossa ja siksi lääketieteellinen selvitys ei ole tarpeen. Jos näin on, miksi ihmisillä on sukupuolielimet, jotka ilmentävät sukupuolta? Miten tyttö voi tietää että samassa suihkutilassa on nainen jos hänellä on miehen sukupuolielimet?

Sukupuoli on monimuotoinen käsite, ja anatominen sukupuoli on vain yksi osa sitä – tätä aihetta on käsitelty tarkemmin oheisessa artikkelissa (Unni Leino, »Mistä voi puhua, sitä voi hoitaa. Sukupuolen polyseemisyys transsukupuolisuuden hoitoa säätelemässä». *Virittäjä* 2/2022; liitteenä Tampereen yliopistoon rinnakkaistallennettu hyväksytty käsikirjoitus). Oikeudellista sukupuolta ei yleensä kysytä WC:n tai pukuhuoneen ovella, ja nyt käsiteltävänä olevassa hallituksen esityksessäkin todetaan, ettei nykyisessä lainsäädännössä ei ole tiukkaan määritelty, kuka saa mennä mihinkin pukuhuone- ja peseytymistiloihin. Kysymyksessä esitetty uhkakuva on verraten yleinen transvastaisten tahojen esittämä olkiukko, ja todellisia ongelmia on ollut äärimmäisen vähän. Koska riski kuitenkin on olemassa, mm. rikoslain seksuaalirikos- ja salakatselusäännökset on kirjoitettu sukupuolineutraaleiksi.

Trasek kertoi että lääketieteellisen selvityksen tarkoitus on ollut varmistaa että ihminen on tosissaan. Jos näin on, eikö se silloin juuri ole tarpeen? Jotta sukupuolta ei vaihdeta turhan nopeasti ilman selvitystä.

Tässä on ilmeisesti tapahtunut jonkinlainen väärinkäsitys, kun keskustelulle jäi aikaa vain vähän. Kuulemistilaisuudessa oli puhe siitä, että psykiatrista arviota on alkuaan, 1950–60-luvuilla, alettu vaatia tuolloin vielä hyvin kehittymättömän ja kokeellisen sukuelinkirurgian edellytyksenä siksi, että lääkärit voisivat vedota siihen mahdollisissa hoitovirheoikeudenkäynneissä. Alkuperäinen tavoite ei siis ole ollut potilaan suojaaminen tai edes sukupuolikokemuksen arviointi sinänsä (tästä lisää: Beans Velocci, »Standards of Care: Uncertainty and Risk in Harry Benjamin's Transsexual Classifications». *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 8(4), 2021). Nykyinen kansainvälinen hoitosuositus puolestaan lähtee siitä, että hoidot perustuvat potilaan tietoisesti ilmaisemaan tahtoon ja ihminen itse on oman sukupuolikokemuksensa paras asiantuntija.

Eikö tämä juuri korostu nuorilla, joilla muutoinkin on teini-iän tuomaa elämän kuohua ja kasvukriisiä?

Kansainvälisessä hoitosuosituksessa (E. Coleman ym., »Standards of Care for the Health of Transgender and Gender Diverse People, Version 8», *International Journal of Transgender Health* 23(S1), 2022) on lähtökohtana, että nuoren identiteettikehitystä tukee parhaiten, kun hänen annetaan kasvaa siihen sukupuoleen, jonka hän kokee omakseen. Oikeudellisen sukupuo-

len korjaaminen on täysin peruttavissa oleva toimenpide, joka antaa tällaista suositusten mukaista tilaa nuoren identiteettikehitykselle.

On myös syytä panna merkille, että toisin kuin useissa lausunnoissa viime keväänä toivottiin, intersukupuolisten lasten kosmeettista sukuelinkirurgiaa ei tämän lakiuudistuksen yhteydessä esitetä kiellettäväksi. Jatkossa siis säilyy tilanne, jossa transsukupuolisille lapsille ja nuorille on vain hyvin tiukkaan säännöstellysti tarjolla edes sellaista hoitoa, jonka tavoitteena on lykätä murrosiän mukanaan tuomia peruuttamattomia muutoksia ja joka tutkitusti vähentää itsemurhariskiä pitkälle aikuisikään saakka, mutta sen sijaan intersukupuolisten lasten vanhempia painostetaan suostumaan radikaaleihin ja peruuttamattomiin hoitoihin, joiden vahingollisuudesta on vankkaa näyttöä.

Eikö juridisen sukupuolen vaihtaminen voi olla haitaksi kun kuitenkaan kukaan ei sitä henkilökorttia juurikaan katsele, ihmiset näkevät toisesta vain ulkoisen olemuksen esimerkiksi urheilussa tai pukuhuoneissa.

Oikeudellinen sukupuoli näkyy muuallakin kuin henkilökortissa, ja nuoren elämässä tärkeää on esimerkiksi se, miten hänet kirjataan koulun tai kunnan nuorisotoimen tietojärjestelmiin. Suomessa on vielä viime ajoilta esimerkkejä siitä, että jo vakiintuneesti yhdessä sukupuolessa muuten elävä lapsi on koulussa pakotettu elämään väärän sukupuolen mukaisesti. Tällä on monenlaisia haitallisia vaikutuksia nuoren tulevaisuuteen.

Lapsen ja nuoren identiteettikehitystä tukee se, että hänelle annetaan tilaa elää omaksi kokemassaan sukupuolessa, kansainvälisen hoitosuosituksen mukaan jopa riippumatta siitä, kuinka vakiintunut sukupuolikokemus on. Se, että yhteiskunta pakottaa elämään kodin ulkopuolella väärän sukupuolen mukaisesti, ei voi olla jättämättä syviä arpia. Vastaavasti tulevien koulutus- ja työpaikkojen haussa on tärkeää, että todistuksissa näkyy se sukupuoli, jossa nuori elää. Oikeudellisen sukupuolen vahvistamisella jo nuoruusiässä on siis selviä tulevaa syrjäytymistä ehkäiseviä vaikutuksia.

Mitä EIT edellyttää? Ilmoitusmenettely vai vapaampi kansallinen määrittely?

Kuulemistilanteessa nousi esiin se, että sukupuolen vahvistaminen henkilön oman ilmoituksen perusteella on vain suositus eikä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen velvoittava päätös. Tämä pitää paikkansa. Kun Suomi kuitenkin on jo pitkään halunnut esiintyä kansainvälisesti ihmisoikeuksien edelläkävijänä ja tasa-arvon mallimaana, tuntuu kummalliselta, että lakivaliokunta haluaisi muuttaa nykyisiin suosituksiin perustuvan hallituksen esityksen sellaiseksi, että se tässä suhteessa vain mahdollisimman niukasti täyttäisi ihmisoikeustuomioistuimen velvoitteet.

On myös huomattava, että sukupuolen vahvistaminen ei lakiesityksessäkään perustu pelkkään ilmoitukseen vaan hakemukseen, jonka yhteydes-

sä hakija esittää selvityksen siitä, että kokee kuuluvansa toiseen sukupuoleen. Myös lääketieteellinen diagnoosi perustuu pohjimmiltaan henkilön itsensä ilmoittamaan sukupuolikokemukseen, vaikkakin sen arvioi psykiatri eikä Digi- ja väestötietoviraston virkailija.

Sukupuolivaikutusten puute. Esim muut Naiset ja tytöt oikeuksiin peilaten?

Kuten jo kuulemistilaisuudessa LHB-liiton edustajat toivat esiin, lakiesitystä on valmistellut Sosiaali- ja terveysministeriö, jonka toimialaan tasa-arvoasiat kuuluvat. Esityksessä itsessään on myös omana asiakohtanaan käsitelty vaikutuksia sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen sekä tuotu sukupuolinäkökulma ja sukupuolivaikutukset osaksi lakiesityksessä olevia muita vaikutusten arviointeja, kuten lapsivaikutusten arviointia. Nähdäksemme jo lakiesityksen luonne ohjaa siihen, että vaikutusten arviointien kokonaisuuteen on sisäänrakennettuna sukupuolivaikutusten arviointi. Kun ministeriö on kevään lausuntokierroksen jälkeenkin päätynyt pitämään uutta erillistä sukupuolivaikutusten arviointia tarpeettomana, emme mekään osaa pitää sitä niin välttämättömänä, että jo moneen kertaan keskeytynyt lakiuudistus sen vuoksi vaarannettaisiin.

Lisäksi haluamme huomauttaa, että huoli naisten oikeuksista liittyy paljolti siihen pohjimmiltaan ideologiseen ajatukseen, että sukupuoli määräytyisi aina nimenomaan syntymähetken anatomian mukaisesti. Kuten edellä toteamme, tällainen ajatus on kuitenkin käytännössä johtanut kaikkien naisten – cisnaiset suurimpana ryhmänä – häirinnän lisääntymiseen ja tosiasiallisten oikeuksien kaventumiseen. Tämän panee merkille myös Naisjärjestöjen Keskusliitto omassa lausunnossaan.

Transihmisten kannat? Ovatko yhtenevät lain sisällön suhteen? Jos ei ole, miksi?

Kuten LHB-liitto omassa puheenvuorossaan ja lausunnossaan nostaa esiin, muutamilla yksittäisillä transihmisillä on vahvoja epäilyksiä lain tarkoituksenmukaisuudesta. Kun transihmisiä on Suomessa varovaisimpienkin arvioiden mukaan useita tuhansia, tämä on väistämätöntä. Valtavirtaa tällainen epäilys ei kuitenkaan missään nimessä ole, vaan kaikki suomalaiset sukupuolivähemmistöjä edustavat järjestöt ovat yhtä mieltä siitä, että laki on transsukupuolisten osalta pääpiirteissään hyvä mutta jättää intersukupuoliset turvattomaan asemaan. Nämä järjestöt ovat myös tuoneet tällaiset näkemyksensä ilmi lausunnoissaan viime keväänä. Kaikki ovat myös yhtä mieltä siitä, että rajaus täysi-ikäisiin on kestämätön; tätä olemme perustelleet jo alkuperäisessä lausunnossamme. Samoin on vahva yksimielisyys siitä, että miehen ja naisen rinnalle tarvittaisiin kolmas virallisesti tunnustettu sukupuolivaihtoehto, mutta toisaalta kaikki ymmärtävät, että se on teknisistä syistä mahdollinen vasta, kun henkilötunnusuudistus astuu täysimää-

räisesti voimaan.

Kannatatte transrekisterin poistamista, eli väestötietojärjestelmästä poistettaisiin tieto aiemmasta juridisesta sukupuolesta. Näettekö trans-tutkimuksen tärkeänä ja uskotteko, että transrekisterin alasajo voisi mahdollisesti vaikeuttaa tulevaisuudessa tutkijoiden työtä trans-tutkimukseen liittyen?

On vaikea nähdä sellaista tutkimusta, jossa väestötietojärjestelmän merkintä sukupuolen vahvistamisesta olisi olennainen. Enimmät tutkimuskysymykset ovat sellaisia, että lähtökohtana on sukupuolenkorjaushoito, jolloin tutkimukseen valitaan henkilöt hoitoyksiköiden tietojen perusteella. Jos taas tutkimuksen kohteena ovat myös ne transihmiset, jotka eivät ole hakeutuneet lääketieteelliseen hoitoon, väestötietojärjestelmään merkitty tieto sukupuolen vahvistamisesta rajaa kohderyhmää liiaksi ja jättää huomiotta ne, joille oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen ei ole ollut tarpeen.

Ennen kaikkea kuitenkaan merkinnän poistaminen väestötietojärjestelmästä ei vaikuta tutkimuksen teon edellytyksiin sen vuoksi, että tieteellinen tutkimus ei väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain mukaan ole peruste poiketa sukupuolen vahvistamista koskevan tiedon luovutuskiellosta. Tieto ei siis ole nykyisinkään tutkijoiden käytettävissä.

Näkemyksenne mukaan lakiesitys jää alaikäisten osalta valitettavan vaillinaiseksi. Avaatteko, miltä osin ja ulottaisitteko muutokset kaikkiin alaikäisiin vai loisitteko uuden alemman ikärajan. Jos näin olisi, mikä olisi perustelunne määrittelemällenne ikärajalle?

Lainsäädännön johdonmukaisuuden kannalta tuntuisi luontevalta, että sukupuolen vahvistamiseen ja etunimen muuttamiseen olisi samat ikärajat.

Jos hallituksen esitettämälle lainsäädännölle A olisi vaihtoehto B, jossa…
- juridisen sukupuolen vahvistaminen ulotettaisiin myös alaikäisiin
- kaikenikäisille tulisi edes yksi keskustelu sukupuoli-identiteetistä lääkärin kanssa, jolla karsittaisiin selkeät pykälän väärinkäyttäjät pois
… niin kumpi malli olisi näistä kahdesta näkemyksenne mukaan parempi - A vai B?

Kysymykseen sisältyvää vastakkainasettelua ei voi pitää hyvän lainvalmistelun kannalta mielekkäänä. Sen arvioiminen, onko diagnoosiin tähtäämätön keskustelu lääkärin kanssa – mitä sillä sitten tarkoitetaankaan – tarpeellinen tai järkevä tapa käyttää terveydenhuollon resursseja, ei ole asiallisesti tekemisissä sen arvioinnin kanssa, mikä on sopiva ikäraja sukupuolen vahvistamiselle. Koska tällaista yhteyttä ei ole, kysymys on kestämätön myös

eettisesti: ihmisoikeudet eivät ole sellaista kauppatavaraa, että niitä voisi tällä tavoin mielivaltaisesti panna vastakkain.

Jos esitetty lainsäädäntö osoittautuu alttiiksi väärinkäytöksille tullessaan voimaan, olisiko siinä tapauksessa lääketieteellinen selvitys ilman lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta lisättävä lainsäädäntöön?

Kuten aiempana totesimme, lain väärinkäyttöä voidaan ehkäistä monin eri tavoin, ja nämä tavat on suhteutettava toisaalta siihen vahinkoon, joka väärinkäytöksistä seuraa, ja toisaalta niihin haittavaikutuksiin, joita väärinkäytön ehkäisyllä on. On kuitenkin mahdotonta sanoa, mikä olisi paras tapa ehkäistä sellaisia väärinkäytöksiä, joita ei vielä ole ja joiden luonteestakaan ei edes ole käsitystä. Tähän asti esitettyihin väärinkäytöksiä koskeviin uhkiinhan on jo kohtuulliset ratkaisut.

Miten vastaatte niihin LHB-liiton näkemyksiin, jotka ovat vastakkaisia näkemyksellenne?

Olemme sekä edellä että jo kuulemistilaisuudessa vastanneet useisiin tällaisiin näkemyksiin. Valitettavasti on kuitenkin mahdotonta osata päätellä, mihin näkemyksiin valiokunta tässä tarkkaan ottaen viittaa. Jos jotakin olennaista on jäänyt puuttumaan, vastaamme mielellämme yksilöityihin kysymyksiin.